

# АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК [94(438):321.15:371:328.34(=162.1:=411.16)]"1919/1922"  
DOI: 10.33402/nd.2020-8-3-18

**Оксана РУДА**

*доктор історичних наук  
старший науковий співробітник  
відділу новітньої історії*

*Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4361-8313>*

*e-mail: [oxana.ruda@gmail.com](mailto:oxana.ruda@gmail.com)*

## ОСВІТНЄ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРЕЙСЬКИХ ПАРЛАМЕНТАРІВ У ЗАКОНОДАВЧОМУ СЕЙМІ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1919–1922)

Проаналізовано діяльність єврейських послів у Законодавчому сеймі (1919–1922), спрямовану на захист і розвиток національного шкільництва. Акцентовано увагу на відстоюванні єврейськими депутатами освітніх прав своїх виборців під час парламентських виступів, у ході політичних дискусій, у поданнях та інтерпеляціях. Посли порушували такі важливі освітні проблеми, як прийняття узгодженого з національними меншинами освітнього законодавства, розбудова непольських навчальних закладів усіх типів, утравкізація та ліквідація шкільництва меншин, переслідування учителів єврейської, української, білоруської та німецької національностей. Простежено відмінності в поглядах єврейських послів щодо трактування місця євреїв у Польщі, підходів до визначення ролі релігії в освіті, національної мови, а також мови викладання у навчальних закладах (їдиш, іврит, польська). Подібні розбіжності частково перешкоджали консолідованій діяльності євреїв щодо захисту освітніх прав власного населення. Зазначено, що одні з парламентарів підтримували розвиток шкіл з мовою навчання іврит, інші – їдиш. Водночас частина виступала за релігійні навчальні заклади, а решта – за світські. Констатовано, що, попри відсутність в єврейському політикумі єдиного бачення вирішення освітнього питання, єврейські парламентарі, заручившись підтримкою німецьких депутатів та представників від польських лівих політичних партій, використовували парламентську трибуну для захисту освітніх інтересів своїх виборців, зокрема, відстоювали їхнє право на навчання рідною мовою. Вони долучилися до забезпечення євреям основних прав, гарантованих внутрішнім законодавством і міжнародними договорами, а також до розширення мережі шкіл з мовами навчання їдиш, іврит чи двомовних.

*Ключові слова:* Законодавчий сейм, освітні питання, національне шкільництво, Польська держава, єврейські парламентарі.

Пошанування освіченості як однієї з визначальних складових системи єврейських культурних цінностей зумовило те, що потреба в освіті була надзвичайно важливою для євреїв, оскільки від цього залежало збереження їхньої мови (їдиш чи іврит), культури,

традицій та національної ідентичності<sup>1</sup>. Однак єврейське шкільництво міжвоєнної Польщі розвивалося в складних політичних умовах, оскільки держава лише частково дотримувалася зобов'язань, що випливали з постанов міжнародних договорів. За таких умов єврейські парламентарі зосередилися на створенні законодавчого підґрунтя для розвитку єврейського шкільництва з мовами навчання їдиш чи іврит.

Діяльність єврейських послів у Законодавчому сеймі, які відстоювали громадянські та національні права своїх виборців, представлена у працях українських та іноземних учених. Проблеми шкільництва та освіти в роботі Законодавчого сейму, законодавчі ініціативи, відстоювання послами освітніх прав своїх виборців представили польські дослідники Й. Шабліцька-Жак<sup>2</sup> та Ш. Рудницький<sup>3</sup>. Підготовку та проведення виборів до Законодавчого сейму, його діяльність проаналізував український учений О. Турчак<sup>4</sup>. Л. Алексієвець дослідила особливості державотворення в Польщі після 1918 р., формування суспільно-політичного устрою<sup>5</sup>. Діяльність єврейських політичних сил на західноукраїнських землях висвітлив М. Гон<sup>6</sup>. Однак українські та польські вчені лише опосередковано торкалися відстоювання єврейськими послами національного шкільництва та права учнів-євреїв навчатися рідною мовою.

Мета дослідження – висвітлити діяльність єврейських послів у Законодавчому сеймі (1919–1922) та відстоювання ними освітніх прав своїх виборців.

Вибори до Законодавчого сейму, призначені на 26 січня 1919 р., зважаючи на польсько-радянську війну 1919–1920 рр. і нерегульованість територіально-адміністративного поділу держави, відбулися лише на колишніх теренах Королівства Польського та Західної Галичини, де мандати здобули 296 послів. З територій, на яких або точилися воєнні дії, або які офіційно ще не належали до Польщі, було вирішено без виборів визнати послами поляків – депутатів парламентів держав-учасниць поділів Речі Посполитої: сейму Пруссії, парламенту Німеччини, Галицького крайового сейму та російської Думи. Лише згодом вибори відбулися в Познаньщині, Білостоцькому та Бельському повітах (червень 1919 р.), на Помор'ї (1920) та Віленщині (1922). Не мали представників у сеймі Волинське, Поліське та частина Новогрудського воєводств, які були приєднані до Польщі за умовами Ризького мирного договору 1921 р. Проблемним також залишалося представництво східної частини Львівського, Станіславівського та Тернопільського воєводств<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> Кержнер А. Традиції та побут євреїв України. *Нариси з історії та культури євреїв України*: 3-те вид. / за ред. Л. Фінберг, В. Любченко. Київ: Дух і Літера, 2005. С. 296.

<sup>2</sup> Szablicka-Żak J. Szkolnictwo i oświata w pracach Sejmu Ustawodawczego II Rzeczypospolitej. Warszawa: Wyd-wo Sejmowe, 1997. 198 s.

<sup>3</sup> Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. Warszawa: Wyd-wo Sejmowe, 2004. 476 s.

<sup>4</sup> Турчак О. В. Законодавчий сейм і Мала Конституція 1919 р. як перший етап побудови незалежної Польської держави. *Право і суспільство* (Дніпро). 2014. № 6.2 (3). С. 33–38.

<sup>5</sup> Алексієвець Л. М. Польща: утвердження незалежної держави, 1918–1926. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 448 с.

<sup>6</sup> Гон М. М. Діяльність єврейських політичних партій на західноукраїнських землях у контексті політичних процесів початку ХХ століття. *Єврейська національна спільнота в контексті інтеграції українського суспільства*: монографія. Київ: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. С. 43–67.

<sup>7</sup> Алексієвець Л. М. Польща: утвердження незалежної держави... С. 227.

Каденція Законодавчого сейму тривала з 10 лютого 1919 р. до 26 вересня 1922 р., загальна кількість послів становила 432 особи<sup>8</sup>. Серед польських політичних партій перемогу отримали праві сили, які здобули 37 % голосів виборців, лівиця – 34 %, а партії центру – 15 %<sup>9</sup>. На початку роботи сейму інтереси німецької меншини представляли два депутати, і лише після виборів 2 травня 1920 р. на Помор'ї до них долучилося ще шестеро послів. Відчутну перевагу на виборах здобула німецька правниця, яка у виборчій кампанії виступила під гаслами національно-релігійної єдності, висунувши на перший план постулат захисту національних і релігійних прав німців<sup>10</sup>. Українці та білоруси своїх клубів у сеймі не мали. Частково їхні інтереси представляли німецькі та єврейські депутати, а також послы від Польської народної партії «Визволене» (ПСЛ «Визволене») (Polskie Stronnictwo Ludowe «Wyzwolenie») та Польської соціалістичної партії (ППС) (Polska Partia Socjalistyczna), які з-поміж іншого вносили подання щодо нищення українського та білоруського шкільництва<sup>11</sup>.

Єврейське населення держави в сеймі представляли 15 послів, 10 з яких належали до таких п'яти партій: Сіоністської партії в Польщі (Histachdruth ha'Cyjonith be'Polonijah) – 4 (Аполінарій Гартглас (Apolinary Hartglas), Єжи Розенблатт (Jerzy Rosenblatt), Озіаш Тон (Ozjasz Thon), Ісаак Грюнбаум (Izaak Grünbaum)); «Мізрахі» («Merkaz Ruhani») – 1 (Шія Фарбштайн (Szyja Farbstein)); «Поалей Ціон» (Jidisze Socjalistisz-Demokratisze Arbeter Partaj «Poalej Cion») – 1 (Ігнацій Шіпер (Ignacy Schiper)); Єврейської народної партії в Польщі (Jidisze Folks-Partaj in Pojlen) – 2 (Самуель Гіршгорн (Samuel Hirszhorn), Ноях Прилуцький (Nojach Pryłucki) (після анулювання його мандату в травні 1919 р. послом став Давід Номберг (Dawid Nomberg), а після складання ним мандату в січні 1921 р. – Хаїм Раснер (Chaim Rasner)); «Агудат Ізраель» (Agudas Yisroel) – 2 (Мойжеш Галперн (Mojżesz Halpern), по його смерті в 1921 р. послом став Ушер Мендельсон (Uszer Mendelsohn)), Абрахам Перлмуттер (Abraham Perlmutter))<sup>12</sup>. Оскільки виборів на колишніх пруських і галицьких теренах не проводили, то на підставі розпоряджень від 28 листопада 1918 р. щодо Галичини<sup>13</sup> та 7 лютого 1919 р. щодо земель, які перебували під владою Пруссії<sup>14</sup>, до сейму ввійшло ще п'ять послів-євреїв, які представляли асиміляційний напрям у єврейському політикумі. Четверо з них приєдналися до Клубу конституційної праці –

<sup>8</sup> Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 827. Арк. 2–14; Алексієвєць Л. М. Польша: утвердження незалежної держави... С. 218; Szablicka-Żak J. Szkolnictwo i oświata... S. 33.

<sup>9</sup> Турчак О. В. Законодавчий сейм і Мала Конституція 1919 р. ... С. 35.

<sup>10</sup> Fałowski J. Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej. Częstochowa: Wyd-wo WSP, 2000. S. 18–25.

<sup>11</sup> Szablicka-Żak J. Szkolnictwo i oświata... S. 137.

<sup>12</sup> Archiwum Akt Nowych (далі – AAN). Zesp. 322. Mikrof. B. 18479. Sygn. 2276. K. 110–111; Bacon G. Agudat Israel in Interwar Poland. *The Jews of Poland between Two World Wars* / ed. by Y. Gutman, E. Mendelsohn, J. Reinharz, Ch. Shmeruk. Hanover; London: University Press of New England, 1989. P. 23–24; Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 29–30.

<sup>13</sup> Dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego. *Dziennik Praw Państwa Polskiego* (Warszawa). 1918. Nr 18. Poz. 46. S. 109–129.

<sup>14</sup> Dekret w przedmiocie powołania do Sejmu Ustawodawczego Polaków, którzy w 1918 r. posiadali mandat poselski do parlamentu Rzeczy Niemieckiej. *Dziennik Praw Państwa Polskiego*. 1919. Nr 14. Poz. 193.

Генрик Колішер (Henryk Kolischer), Натан Льовенштайн (Nathan Löwenstein), Ігнацій Штайнгаус (Ignacy Steinhaus) та Бернард Штерн (Bernard Stern), один виступав як безпартійний – Саломон Вайнцігер (Salomon Weinzieher). Через дотримання євреями Галичини нейтралітету в польсько-українському конфлікті Леон Райх (Leon Reich), який мав мандат від Львова, до сейму не потрапив<sup>15</sup>.

Єврейські депутати об'єдналися на фракційних засадах у Вільне об'єднання послів єврейської національності, в якому Національно-єврейський посольський клуб, Клуб Єврейської народної партії в Польщі, Клуб організації євреїв ортодоксів та сіоністський Клуб зберегли повну самостійність<sup>16</sup>. Об'єднання на фракційних засадах засвідчило наявність засадничих відмінностей між ключовими єврейськими політичними партіями. Сіоністів та фолькістів, представників Єврейської народної партії в Польщі, різнило як бачення місця фактичного існування майбутньої Єврейської держави, так і трактування поняття «єврейська національність»<sup>17</sup>. Сіонізм розглядав євреїв як об'єднану історичними умовами спільноту, виходив із тези про існування окремої єврейської національності на польських землях та вважав за потрібне за допомогою національно-культурних і суспільно-економічних чинників спонукати євреїв до створення незалежної Єврейської держави на території Палестини та організацію їхньої масової еміграції з усіх держав<sup>18</sup>. Фолькізм натомість стверджував, що існування єврейської національності впливає з їхнього відмінного способу життя, звичаїв, мови, культури, окремої духовної структури, а також виняткового економічного та політичного становища. Тому потрібно культивувати єврейську самобутність, борючись за національні права в державах, де вони проживають, а не прагнути до створення штучного духовного центру в Палестині. Декларуючи підтримку польській владі, фолькісти вимагали для єврейського народу культурно-національної автономії<sup>19</sup>. Вони виступали за розвиток їдишомовного шкільництва та надання йому й культурі світського характеру<sup>20</sup>. Сіоністи вважали, що мовою євреїв з усього світу мав стати іврит, міцно пов'язаний з історичними традиціями, саме тому докладали зусиль до розвитку національного івритомовного шкільництва<sup>21</sup>.

<sup>15</sup> Halpern L. *Polityka żydowska w Sejmie i Senacie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1931*. Warszawa: Drukarnia Techniczna Spółka Akcyjna, 1933. S. 8; Rudnicki S. *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. S. 29.

<sup>16</sup> Mendelsohn E. *Żydzi Europy Środkowo-Wschodniej w okresie międzywojennym / z ang. przeł.: A. Tomaszewska*. Warszawa: Wyd-wo Naukowe PWN, 1992. S. 81.

<sup>17</sup> Rudnicki S. *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. S. 30.

<sup>18</sup> Hartglas A. *Zasady naszego programu politycznego w Polsce*. (Referat odczytany na 3-iej konferencji syjonistycznej w Warszawie w listopadzie roku 1917. Warszawa: Drukarnia «Współczesna», 1918. S. 5–14; Apenziak J. XIII Kongres Syjonistyczny i sprawa palestyńska. *Nasz Przegląd* (Warszawa). 1923. 5 sierpnia. Nr 131.

<sup>19</sup> AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18479. Sygn. 2276. K. 44–47; Polska Akademia Umiejętności w Krakowie (далі – PAU w Krakowie). Sygn. Rps PAN Kr. 4256. K. 3.

<sup>20</sup> AAN. Zesp. 9. Sygn. 1062. K. 7; Mendelsohn E. *Żydzi Europy Środkowo-Wschodniej w okresie międzywojennym*. S. 95; Urbański Z. *Mniejszości narodowe w Polsce*. Warszawa: Wyd-wo «Mniejszości Narodowe», 1932. S. 255–256.

<sup>21</sup> Tomaszewski J. *Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918–1939*. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1985. S. 109–110.

Головні програмні засади ортодоксальної сіоністської партії «Мізрахі» зводилися до поширення релігійної свідомості, знань Талмуду, підтримки еміграції євреїв до Палестини задля відродження національної держави<sup>22</sup>. Від загальних сіоністів «Мізрахі» відрізнялася трактуванням місця релігії в житті єврейської спільноти, яка, на думку партійців, мала верховодити над усіма аспектами єврейського життя, і лише в шкільництві могли бути запроваджені світські предмети. Партійці обстоювали повну шкільну автономію для євреїв Польщі із правом контролю з боку влади. Національною єврейською мовою вважали іврит<sup>23</sup>.

Партія «Поалей Ціон», яка представляла ліве крило сіоністського руху, виступала за створення на території Палестини Єврейської соціалістичної держави. У Польщі партійці вимагали національної та культурної автономії для єврейських гмін, які мали мати світський характер. Мовою єврейських шкіл вони визнавали їдиш, однак було передбачене вивчення на належному рівні івриту<sup>24</sup>.

Представники ортодоксальної партії «Агудат Ізраель» поширювали думку, що єврейським діаспорам вдалося зберегти свою окремішність лише завдяки релігії, і через це вони вимагали, щоб усе життя євреїв, як приватне, так і політичне, було підпорядковане юдаїзму<sup>25</sup>. Ортодокси зосереджували увагу на проблемах боротьби за існування власного народу, дотримання релігійних заповідей, звичаїв і традицій, доклали зусиль до збереження «закритості» єврейської спільноти на підставі релігійної окремішності. Вони були політично близькими до асимільованої групи єврейської інтелігенції<sup>26</sup>. «Агудат Ізраель» хоч і визнавала євреїв окремим народом, все ж на перший план висувала релігію, а на другий – єврейську національність. Для партійців національною мовою був іврит як мова релігійної літератури та філософських праць, та їдиш як повсякденна мова<sup>27</sup>. Члени «Агудат Ізраель» виявляли лояльність до влади, оскільки повністю ідентифікували поняття держави з поняттям державної влади<sup>28</sup>.

Вибори до Законодавчого сейму продемонстрували, що більшість євреїв, які брали в них участь, проголосували за представників сіоністського руху та наближених до них партій, а також за ортодоксальні політичні сили, а не за єврейські ліві партії чи польські політичні сили. Поразки зазнали політичні партії асимільованих євреїв, що свідчило про втрату популярності ідеї асиміляції навіть у середовищі

<sup>22</sup> Гон М. М. Діяльність єврейських політичних партій... С. 48.

<sup>23</sup> AAN. Zesp. 9. Sygn. 1062. K. 4; Program syjonistycznej partii ortodoksów «Mizrachi». *Belcikowska A. Stronnictwa i związki polityczne w Polsce: charakterystyki, dane historyczne, programy, rezolucje, organizacje partyjne, prasa, przywódcy: dodatek: polityczne związki młodzieży w Polsce w 1925 r. / część ogólna oprac. J. Belcikowski; słowo wstępne napisał A. Romer. Warszawa: Dom Książki Polskiej, 1925. S. 493–494.*

<sup>24</sup> AAN. Zesp. 9. Sygn. 1062. K. 12.

<sup>25</sup> Bacon G. *Agudat Israel in Interwar Poland*. P. 27–35; Brzoza Cz., Sowa A. L. *Historia Polski 1918–1945*. Kraków: Wyd-wo Literackie, 2006. S. 247.

<sup>26</sup> AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18479. Sygn. 2276. K. 49; PAU w Krakowie. Sygn. Rps PAN Kr. 4256. K. 2–3.

<sup>27</sup> AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18479. Sygn. 2276. K. 84–85; Tomaszewski J. *Ojczyzna nie tylko Polaków...* S. 108.

<sup>28</sup> AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18479. Sygn. 2276. K. 84; Гон М. М. Діяльність єврейських політичних партій... С. 53.

єврейської інтелігенції. Причин цього слід шукати як в антиєврейській агітації польських правих політичних сил, так і в зростанні впливів єврейських національних партій. Перемога сіоністів засвідчила не стільки зацікавленість євреїв ідеєю будови майбутньої держави на теренах Палестини, скільки активну участь партійців у вирішенні соціально-економічних проблем, відстоюванні рівноправності євреїв, а також висуненні гасла національної автономії. Як зазначав польський дослідник Ш. Рудницький, на результати голосування за партію «Агудат Ізраель» значною мірою вплинуло те, що вона заручилася підтримкою рабинів, які мали найбільший вплив на ортодоксальних євреїв. Своїми мандатами Єврейська народна партія в Польщі завдячувала послові Н. Прилуцькому, який проводив активну передвиборчу агітацію. Натомість «Поалей Ціон» здобула свій єдиний мандат у холмському окрузі лише завдяки тому, що сіоністи не виставили тут свого кандидата. Натомість ліві партії, зокрема Загальноєврейський робітничий союз («Бунд») (Algemajner Jidiszer Arbajter Bund) і «Поалей Ціон лівія», не набрали достатньої кількості голосів виборців через слабку підтримку євреями соціалістичної ідеї<sup>29</sup>.

На початку роботи Законодавчого сейму діяло вісім польських клубів і два від національних меншин: єврейський і німецький. Згодом унаслідок перегрупування кількість клубів збільшилася. Єврейським послам, як і німецьким, доводилося працювати у складних умовах. Представників Єврейського клубу не запрошували на зустрічі політичних партій у сеймі з кандидатами на посади прем'єра чи на важливі наради клубів, їхні виступи переривали викриками та звинуваченнями в зраді, заглушували гамором. Однак єврейські депутати застосовували всі доступні правові інструменти для діяльності в сеймі: промови, внесення законопроектів, подань та інтерпеляцій. Інтерпеляції використовували всі клуби, з одного боку, як форму парламентського контролю за державним апаратом, а з іншого – як засіб привернути увагу громадськості до актуальних проблем. Однак внесенню інтерпеляцій суттєво перешкождало те, що, відповідно до регламенту сейму, інтерпеляцію мали підписати не менше 15 послів, так само як і звичайне депутатське подання, а для термінового потрібно було 30 підписів. Загалом за час роботи Законодавчого сейму було внесено 2 077 депутатських подань, з яких 151 порушувало проблеми освіти, шкільництва та виховання. Водночас депутати подали 3 730 інтерпеляцій, близько 160 з яких стосувалися освітньої проблематики, зокрема, відбудови чи ремонту шкільних приміщень, шкільництва національних та релігійних меншин, внесення змін до розкладу руху поїздів відповідно до навчальних годин, залізничних пільг для учителів та учнів, виділення стипендій для дітей з малозабезпечених сімей тощо. Згідно з регламентом, делегувати представників до комісій, виступати на пленумах сейму в межах часу, відведеного для виступів клубів, вносити подання мали право лише ті клуби, до яких входило не менше 12 осіб. З огляду на це представники національних меншин змушені були шукати союзників і серед польських послів з інших клубів, зокрема, ППС та ПСЛ «Визволене», і між собою. У такий спосіб до освітньої комісії потрапив єврейський посол Д. Номберг. Зауважмо, що відповідне подання щодо створення окремої сеймової комісії з 15 членів для вирішення єврейських питань внесли представники Народно-національного союзу (ЗЛН) (Związek Ludowo-Narodowy). Натомість за підтримки польської лівіци

<sup>29</sup> Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 28.

спеціальна комісія з єврейських питань зібралася на засідання двічі. Також ППС внесла низку інтерпеляцій проти антисемітизму, а представники ЗЛН у своїх поданнях, навпаки, звинувачували євреїв у державній зраді. Характерною для Законодавчого сейму була тісна співпраця німецьких і єврейських послів. До Єврейського кола інколи зверталися українські політики з проханням внести подання щодо переслідувань українського шкільництва чи закриття громадських організацій<sup>30</sup>.

На початку роботи Законодавчого сейму через воєнні події, невизначеність державних кордонів, важку економічну ситуацію в державі тощо освітнім питанням приділяли значно менше уваги, ніж економічним, соціальним чи політичним. Для новообраних послів однією з важливих освітніх проблем була розбудова мережі початкового шкільництва. Найбільшою перешкодою на шляху реалізації цього завдання стала відсутність шкільних приміщень: частина з них зазнала руйнувань у роки війни, решта була передана на інші цілі, а в деяких місцевостях початкових шкіл взагалі не було. 9 липня 1919 р. на 66-му засіданні сейму схвалили резолюцію комісії з відбудови краю та фінансово-бюджетної комісії щодо будівництва нових і ремонту старих шкільних приміщень. Польські парламентарі та послі від меншин закликали уряд до якнайшвидшої відбудови знищених війною навчальних закладів і завершення будівництва нових шкільних приміщень. 9 липня 1920 р. на 161-му засіданні сейму депутати у першому читанні розглянули законопроект про заснування та утримання початкових шкіл, однак з огляду на відсутність відповідного законодавства та коштів у державному бюджеті активних зрушень у цій справі до 17 лютого 1922 р., часу прийняття законів про заснування та утримання початкових навчальних закладів і про будівництво шкіл, не відбулося<sup>31</sup>.

Важливою освітньою проблемою, яку намагалися вирішити представники всіх політичних сил у сеймі, було покращення матеріального становища педагогів початкових і середніх навчальних закладів. Значну увагу депутати, серед них і єврейські, приділяли проблемам учителів початкових шкіл, які опинилися в найважчому матеріальному становищі. 27 травня 1919 р. сейм ухвалив закон, який урівняв педагогів у правах із державними службовцями та запровадив фіксовану заробітну плату, а також систему надбавок. Однак через те, що весь тягар фінансових витрат, пов'язаних із фінансуванням учителів ліг на гміни, які не були спроможні покрити ці витрати, закон не був реалізований. Закон про нарахування заробітної плати вчителям початкових шкіл, шкільним інспекторам і заступникам інспекторів ухвалено 13 липня 1920 р.<sup>32</sup> Цього ж дня парламентарі більшістю голосів підтримали закон про заробітну плату вчителів, директорів та інструкторів державних професійних шкіл, педагогів учительських семінарій і семінарій для учителів професійних шкіл<sup>33</sup>.

<sup>30</sup> Sejm Ustawodawczy (далі – SU). Druki. Nr 119; Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 37–41; Szablicka-Żak J. Szkolnictwo i oświata... S. 38.

<sup>31</sup> SU. Spr. sten. z 66 pos. 9 lipca 1919 r. Łam. 38–39; Ibid. Spr. sten. z 161 pos. 9 lipca 1920 r. Łam. 21; Szablicka-Żak J. Szkolnictwo i oświata...S. 73.

<sup>32</sup> Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o uposażeniu nauczycieli publicznych szkół powszechnych, inspektorów szkolnych i zastępców inspektorów szkolnych. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* (далі – Dz. U.). 1920. Nr 65. Poz. 434. S. 1131–1135.

<sup>33</sup> Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o uposażeniu nauczycieli, dyrektorów, inspektorów państwowych szkół zawodowych oraz seminariów dla nauczycieli szkół zawodowych. *Dz. U.* 1920. Nr 65. Poz. 435. S. 1135–1137.

Найважливіші освітні законопроекти, зокрема, про будівництво загальноосвітніх шкіл і про тимчасовий устрій шкільної влади, були представлені на розгляд сейму у травні 1920 р. Однак законопроект про будівництво шкіл після першого читання посли повернули на доопрацювання до освітньої комісії. Проект закону про тимчасовий устрій шкільної влади складався з 10 статей. Керівництво та нагляд за публічним вихованням та вищим шкільництвом переходили до Міністерства віросповідань та освіти (МВіО) (ст. 1). Стаття 2 запроваджувала поділ на шкільні округи на чолі з куратором, призначеним Начальником держави за поданням МВіО (ст. 3). Обов'язки куратора визначала ст. 4. Для співпраці з куратором міністр освіти міг скликати Окружну шкільну раду з педагогів та представників громадськості. Відповідно до ст. 6 було ліквідовано всі органи тогочасної адміністрації, окрім повітових і гмінних адміністрацій. Унезалеження шкільної влади від політичної адміністрації передбачала ст. 9. Однак запропонований законопроект зумовив критику діяльності МВіО. Активну участь у його обговоренні брали єврейські послы, парламентарі від ППС, ПСЛ «Визволене», ЗЛН, Міщанського об'єднання. Представники від непольського населення та члени польських лівих політичних партій критикували розширення повноважень міністра освіти та кураторів, а також наголошували, що очікують від МВіО остаточного закону про устрій шкільної влади та органів самоврядування. Німецькі та єврейські послы вимагали, щоб, відповідно до принципу рівності всіх громадян перед законом, вони мали своїх представників в органах місцевого самоврядування та шкільних радах, зокрема в тих регіонах, де переважало непольське населення. Виявами дискримінації вони вважали відсутність своїх представників у шкільних радах, ускладнений доступ до польських шкіл, ревізування шкільних приміщень, недостатнє фінансування шкіл меншин тощо. Закон про тимчасовий шкільний устрій, на їхню думку, суперечив статтям Малого Версальського трактату 1919 р. у частині гарантування національних і релігійних прав. Після внесення деяких поправок, 4 червня 1920 р. на 153-му засіданні сейму закон про тимчасовий устрій шкільної влади був підтриманий більшістю голосів, проти висловилися лише депутати від Клубу ПСЛ «Визволене»<sup>34</sup>.

Менш дискусійним виявився законопроект про заробітну плату вчителів і директорів державних середніх шкіл, учительських семінарій і препаранд, а також шкільних візитаторів<sup>35</sup>. Нечисленні поправки до нього були схвалені більшістю голосів. Натомість закон про заробітну плату професорів, інших викладачів і навчально-допоміжного персоналу у державних академічних школах, який був схвалений сеймом у другому та третьому читаннях без обговорення, не поліпшив матеріального становища цих категорій працівників. Саме тому тиск на уряд із вимогою поліпшити матеріальне забезпечення науковців не припинявся до 31 березня 1922 р., часу прийняття нового закону про заробітну плату професорів і навчально-допоміжного персоналу в академічних школах, який скасував відмінності між оплатою праці різних професійних груп і зміцнив статус викладачів вищих навчальних закладів<sup>36</sup>.

<sup>34</sup> SU. Spr. sten. z 150 pos. 28 maja 1920 r. Łam. 10–53; SU. Druki. Nr 1602, załącznik; Ibid. Nr 1761; Szablicka-Żak J. Szkolnictwo... S. 64–65, 68, 138.

<sup>35</sup> SU. Druki. Nr 1936, załącznik 1.

<sup>36</sup> Ustawa z dnia 31 marca 1922 r. o uposażeniu profesorów i pomocniczych sił naukowych w szkołach akademickich. Dz. U. 1922. Nr 28. Poz. 226. S. 411–412; Szablicka-Żak J. Szkolnictwo i oświata... S. 104.



Сеймові дебати щодо закону про вищі навчальні заклади розпочалися 9 липня 1920 р., після внесення МВіО відповідного законопроекту. Фактично цей закон ухвалили без суттєвих змін. Більшість лише підтримала поправку польського посла Генрика Радзішевського (Henryk Radziszewski), яка стосувалася чинних приватних вищих навчальних закладів. Поправки до цього закону вносили двічі – у 1921 і в 1922 рр.<sup>37</sup>

Співпраця єврейських депутатів з Вільного об'єднання послів єврейської національності з німецькими парламентарями наочно виявилася у висуненні спільної вимоги щодо надання їм широкої автономії, в межах якої вони погоджувалися підтримувати державну освітню політику<sup>38</sup>. Зауважмо, що співпраця в сеймі німецьких і єврейських депутатів частково була наслідком того, що за час перебування теренів давньої Речі Посполитої у складі Пруссії місцеве єврейське населення зазнало сильної хвилі асиміляції. Знання німецької мови серед євреїв окреслених теренів стало повсюдним, намітилося культурне зближення між німецьким і єврейським народами. Оскільки після здобуття Польщею незалежності 1918 р. німецьке та єврейське населення отримало статус меншин, то налагодження співпраці (додушилися єврейські політики з інших польських теренів) дало їм змогу ефективно відстоювати власні права. Однак критикуючи польську владу, в опозицію до панівних урядів вони не переходили і здебільшого підтримували урядові законопроекти<sup>39</sup>.

Однією з важливих проблем, яку неодноразово порушували послы від різних політичних сил під час сеймових дебатів, була діяльність релігійних шкіл. Депутати від ЗЛН дотримувалися думки, що школа має давати ґрунтовне релігійне виховання, тобто виховувати не лише «добрих поляків, а й добрих католиків»<sup>40</sup>. Найактивнішими під час розгляду питання релігійного шкільництва були парламентарі від єврейського населення, які вимагали дотримання Польщею статей Малого Версальського трактату, що гарантували створення релігійних навчальних закладів. Вони сподівалися на фінансову підтримку цих шкіл з боку держави, зокрема на цьому 1 червня 1920 р. на 152-му засіданні сейму акцентував єврейський посол С. Гіршгорн, зазначаючи, що національні та релігійні меншини мають самі керувати своїм шкільництвом<sup>41</sup>. Зауважмо, що послы від ЗЛН неодноразово перешкоджали євреям у вирішенні проблем релігійного шкільництва. До прикладу, член ЗЛН Казимир Лютославський (Kazimierz Lutosławski) поширював думку про те, що з усіх виховних напрямів саме єврейський релігійний напрям розпалює ненависть до інших конфесій. Також К. Лютославський ще наприкінці червня 1919 р. на засіданні конституційної комісії запропонував поправку до Конституції, відповідно до якої кожен громадянин держави мав право на те, щоб його діти навчалися рідною мовою, відповідно до їхнього віросповідання з учителем такої ж віри та мови<sup>42</sup>. Цю поправку підтримав єврейський парламентар С. Вайнцігер, який на той момент заступав І. Грюнбаума, не до кінця усвідомлюючи, що К. Лютославський мав на меті розділити учнів різних національностей і заборонити

<sup>37</sup> Szablicka-Żak J. Szkolnictwo i oświata... S. 92–93.

<sup>38</sup> Ibid. S. 37.

<sup>39</sup> Fałowski J. Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej... S. 31–32, 42–43.

<sup>40</sup> Adamski S. Szkoła wyznaniowa czy mieszana. Poznań: Księgarnia Społeczna, [1921]. S. 3.

<sup>41</sup> SU. Spr. sten. z 152 pos. 1 czerwca 1920 r. Łam. 14–21.

<sup>42</sup> Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 98.

учителям від національних меншин навчати у польських школах. Єврейський посол сподівався, що це положення може бути використане на користь єврейського шкільництва<sup>43</sup>. Ситуацію роз'яснила поправка до ст. 124 Конституції, внесена на другому засіданні комісії, яка й викликала найбільше критики. У поправці йшлося про те, що винятки, зумовлені надто малою кількістю дітей релігійних меншин чи браком відповідних учительських кадрів, будуть узгоджені окремим законом. 10 березня 1921 р. на 217-му засіданні сейму єврейський посол І. Грюнбаум назвав цю поправку дискримінаційною та небезпечною для меншин. На його переконання, влада з легкістю могла відмовляти меншинам у відкритті навчальних закладів, оскільки уряд не зможе відкрити таку кількість учительських семінарій, яка б забезпечила педагогічними кадрами школи єврейського, протестантського чи православного населення. Натомість працювати у польських школах учителям некаатолицького віросповідання забороняли<sup>44</sup>. Критику єврейських послів викликали й інші пункти проекту Конституції щодо релігійних шкіл, які, на їхню думку, порушували релігійні та національні права непольського населення, забезпечуючи привілейоване становище панівній у Польщі католицькій релігії. Зокрема, на цьому у своєму виступі наголошував І. Грюнбаум<sup>45</sup>. За вилучення з Конституції положень ст. 124, 125 та 126, відповідно до яких кожен громадянин мав право на те, щоб у загальноосвітній школі його дітей навчав і виховував учитель такого ж віросповідання, а також запроваджувалося обов'язкове навчання релігії у початкових і середніх школах, які фінансувала держава чи органи самоуправління, виступили послі від польських лівих партій, а також сіоністи, для яких національна освіта була найважливішим тереном реалізації національно-культурної автономії<sup>46</sup>. Перші побоювалися запровадження релігійних шкіл, зокрема посол від ПСЛ «Пяст» Владислав Кернік (Władysław Kiernik) наголошував, що релігійна школа створює гетто, розвиває сепаратизм і ділить державу на різноманітні касти<sup>47</sup>, другі – що запропоновані зміни, з одного боку, призведуть до усунення єврейських учителів із державних шкіл і створять передумови для того, щоб не відкривати релігійних шкіл для меншин, а з іншого – що запровадження підтриманого урядом релігійного шкільництва зміцнить позиції ортодоксальних політиків, які виступали проти вилучення ст. 126, а також унеможливить запровадження прогресивного національного виховання. З огляду на те, що ця проблема спричинила гострі дискусії в сеймі, в остаточному варіанті Конституції пункту про релігійні школи не було<sup>48</sup>.

Нерідко у полеміці з освітніх питань виявлялися відмінності в поглядах єврейських послів: одні з них підтримували розвиток шкіл з мовою навчання іврит, інші – їдиш. Водночас частина євреїв виступала за релігійні навчальні заклади, а решта – за світські. До прикладу, ці відмінності увиразнилися 27 січня 1922 р. під час

<sup>43</sup> Ibid. S. 98–99; Żyndul J. Państwo w państwie? Autonomia narodowo-kulturalna w Europie Środkowo-wschodniej w XX wieku. Warszawa: Wyd-wo DiG, 2000. S. 125–126.

<sup>44</sup> SU. Spr. sten. z 217 pos. 10 marca 1921 r. Łam. 71; Szablicka-Żak J. Szkolnictwo i oświata... S. 138–139.

<sup>45</sup> SU. Spr. sten. z 217 pos. 10 marca 1921 r. Łam. 59.

<sup>46</sup> Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 94.

<sup>47</sup> SU. Spr. sten. z 217 pos. 10 marca 1921 r. Łam. 29–30.

<sup>48</sup> Ibid. Łam. 69–76; Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 99.

обговорення звіту освітньої комісії щодо законопроекту про створення, утримання та будівництво загальноосвітніх шкіл. Посол від сіоністського руху І. Шіпер у своєму виступі наголосив на тому, що МВіО і шкільні кураторії зумисне чинили перешкоди розвитку єврейських шкіл із мовою навчання їдиш. Йшлося про закриття цих навчальних закладів, перешкоджання у виданні концесій чи про примусову зміну мови навчання на іврит чи польську з огляду на нібито поширення у них соціалістичної ідеології. Він звинуватив уряд у підтримці хедерів старого зразка ортодоксальної партії «Агудат Исраель», що потребували реформування, а також навів низку прикладів утисків світського єврейського шкільництва з мовою навчання їдиш<sup>49</sup>. І. Шіпер акцентував на необхідності збільшення матеріальної та законодавчої допомоги всім типам єврейських шкіл, оскільки допомога, яку виділяли, була недостатньою<sup>50</sup>. 7 лютого 1922 р. на 283-му засіданні єврейський посол У. Мендельсон, протестуючи проти висловлювань І. Шіпера щодо шкідливості хедерів із суспільно-виховного погляду та підтримку їх урядом лише через те, що вони дають євреям мінімальні знання, заявив, що упродовж тисячоліття школи цього типу поширюють знання серед євреїв, вони є тією виховною інституцією, яка «виховує морально та суспільно здоровий елемент»<sup>51</sup>. У подібних заявах свого колеги він убачав наступ на ортодоксальне єврейство.

Серед нагальних освітніх проблем, на яких акцентували єврейські парламентарі, була підготовка законопроекту про публічні початкові школи для національних і релігійних меншин, оскільки урядовці намагалися відтермінувати його ухвалення. Попри певні суперечності, єврейські депутати одностайно підтримали звернення І. Шіпера до уряду з вимогою впродовж двох місяців внести відповідний законопроект. Хоч звернення підтримали послы від інших національних меншин, сеймова більшість відхилила його. Апелюючи до посла І. Шіпера, міністр освіти Тадеуш Лопушанський (Tadeusz Łopuszański) у своєму виступі зазначав, що побоювання меншин щодо обмеження прав непольського шкільництва є безпідставними, адже в Польщі безперешкодно діють тисячі непольських шкіл, розвитку яких уряд не чинить жодних перепон. Однак подібні твердження посадовця не відповідали дійсності, підтвердженням цього є численні інтерпеляції та виступи послів, у яких вони скаржилися на репресії щодо українських, білоруських, єврейських навчальних закладів, що полягали у звільненні вчителів, закритті шкіл та загалом невиконанні зобов'язань щодо меншин, прописаних в Малому Версальському трактаті 1919 р. та Конституції 1921 р.<sup>52</sup> Оскільки уряд і польські парламентарі не вважали закон про організацію шкіл для національних і релігійних меншин потрібним, представники від непольського населення самі підготували відповідний проект закону, що був внесений до сейму 10 лютого 1922 р. Вільним об'єднанням послів єврейської національності за підтримки семи німецьких депутатів, окрім Оскара Фрізе (Frieze Oskar)<sup>53</sup>. У ст. 1 йшлося про те,

<sup>49</sup> SU. Spr. sten. z 281 pos. 27 stycznia 1922 r. Łam. 48–53.

<sup>50</sup> Ibid. Łam. 50, 53.

<sup>51</sup> SU. Spr. sten. z 283 pos. 7 lutego 1922 r. Łam. 4; Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 100.

<sup>52</sup> Szablicka-Żak J. Szkolnictwo i oświata... S. 140.

<sup>53</sup> Hauser P. Przedstawiciele mniejszości niemieckiej w parlamencie II Rzeczypospolitej. Warszawa: Wyd-wo Sejmowe, 2014. S. 76.

щоб «у гмінах, де проживало не менше 40 дітей шкільного віку одної національності або віросповідання, для них мали бути засновані окремі публічні загальноосвітні школи з рідною мовою викладання». Ступінь організації школи регулювала ст. 6, у якій зазначалося: якщо у гміні не буде потрібної для відкриття навчального закладу кількості учнів однієї національності чи віросповідання, дозволяється об'єднувати сусідні гміни за умови, що дорога дитини з дому до школи не перевищуватиме 3 км. Відповідно до ст. 2 ці школи мали бути уведені до загальної шкільної мережі<sup>54</sup>. Водночас передбачалося, що в публічних школах національних і релігійних меншин навчання відбуватиметься відповідно до планів інших державних шкіл з урахуванням окремішності та культурних потреб цих меншин. І саме представники меншин мали визначати перелік спеціальних предметів, які б враховували ці особливості. Також запроваджувалося обов'язкове вивчення польської мови у такій же кількості годин, як і в інших державних початкових навчальних закладах. Отже, цей законопроект передбачав, що в початкових школах усім дітям будуть забезпечені умови для навчання рідною мовою та освоєння власної релігії, а представники від національних меншин матимуть вирішальний вплив на виховання учнів. Цей пункт викликав найбільше застереження влади, яка відводила особливе значення формуванню світогляду школярів. Законопроект так і не був ухвалений<sup>55</sup>.

На засіданнях Законодавчого сейму послы також порушували такі важливі й гострі проблеми, як переслідування шкільництва національних меншин, закриття культурно-освітніх товариств і організацій, арешти громадських діячів тощо. Парламентарі від меншин вносили подання та інтерпеляції щодо репресій проти єврейського, українського, німецького, білоруського шкільництва, переслідувань учителів, невиконання статей міжнародних договорів і Конституції 1921 р., які гарантували права непольському населенню. Наприклад, на прохання українських політиків єврейські послы 8 листопада 1921 р. внесли низку інтерпеляцій щодо закриття української школи в Тростянці Луцького повіту, переслідування українських і єврейських шкіл на Волині, ревізії шкільних приміщень тощо. Ще одна інтерпеляція, внесена єврейськими депутатами 22 квітня 1922 р. на прохання українців, стосувалася закриття філії «Просвіти» в Мацейові (зараз Луків)<sup>56</sup>.

Союзниками єврейських парламентарів у відстоюванні інтересів шкільництва національних і релігійних меншин поряд з німецькими послами були також депутати від лівого крила польських партій у сеймі. Так, парламентар від ПСЛ «Визволене» Евстахій Рудзінський (Eustachy Rudziński) 5 травня 1922 р. на 303-му засіданні сейму вимагав чіткого визначення державної політики щодо національних меншин. Він наголошував на помилковості як національної, так і освітньої політики щодо непольського населення так званих східних кресів, наслідком якої стало зростання антипольських настроїв. Застосована владою політика репресій призвела до необґрунтованого зменшення кількості навчальних закладів меншин, зокрема білоруських, закриття їхніх

<sup>54</sup> SU. Druki. Nr 3361; Ibid. Nr 3361, załącznik 1; Romantsov R. Polityka oświatowa władz polskich wobec mniejszości żydowskiej w II Rzeczypospolitej. *Studia Żydowskie. Almanach* (Zamość). 2013. R. 3. Nr 3. S. 106.

<sup>55</sup> Hauser P. Przedstawiciele mniejszości niemieckiej w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 76–77.

<sup>56</sup> Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 41.

газет і часописів, економічних утисків тощо. Е. Рудзінський наголосив, що політика Польської держави щодо українців, білорусів, євреїв має відповідати духові та основним положенням Конституції 1921 р. щодо гарантування прав меншин<sup>57</sup>. Посли від ППС Антоні Залевський (Antoni Zalewski) і Станіслав Ланцуцький (Stanisław Łańcucki), акцентуючи на колонізаційній політиці Польщі у Галичині, спрямованій на штучну полонізацію краю, наводили приклади дискримінації українського шкільництва, звільнення з роботи українських учителів, масового переміщення їх на етнічні польські терени, заміни українських педагогів польськими, закриття шкіл тощо. Водночас депутат А. Залевський вважав, що Польщі треба змінити національну, освітню та економічну політику щодо так званих східних кресів, оскільки місцеве польське населення не думає про поширення польськості, а лише про збереження власних маєтків. Держава зобов'язана зацікавити національні меншини у зміцненні позицій Польщі, зробити державу привабливою для непольського населення по інший бік кордону, продемонструвати демократичність та лояльність щодо меншин, замінити політику денационалізації політикою толерантності та мирного співіснування народів<sup>58</sup>. Однак ці заяви не були почуті ні урядовцями, ні польською більшістю у сеймі, яка не підтримувала подібних подань.

Наприкінці каденції Законодавчого сейму єврейські послы виступили з інтерпеляцією, яка підсумовувала ситуацію в єврейському шкільництві. У ній стверджувалося, що всупереч ст. 9 Малого Версальського договору єврейські навчальні заклади не отримували матеріальної допомоги від державних і місцевих органів влади (хоча незначні кошти й були виділені на їх розвиток, однак повністю ст. 9 договору так і не була реалізована). В інтерпеляції було зазначено, що євреї сплачують податки державі, однак утримувати шкільництво змушені власним коштом<sup>59</sup>. Більшість із численних скарг послів від національних і релігійних меншин, які стосувалися неналежного розвитку і матеріальної підтримки різних освітніх закладів, залишалися без відповіді.

Отже, єврейські послы в Законодавчому сеймі відстоювали освітні права своїх виборців з парламентської трибуни, на засіданнях освітньої комісії, вносячи подання та інтерпеляції. Вони порушували важливі освітні проблеми, пов'язані з національним шкільництвом, однак у них не було єдиної візії щодо місця євреїв у Польщі, ролі релігії в освіті, національної мови, а також мови викладання у навчальних закладах (їдиш, іврит, польська). Одні з парламентарів підтримували розвиток шкіл з мовою навчання іврит, інші – їдиш, частина виступала за релігійні навчальні заклади, а решта – за світські. Суперечності серед єврейських політиків та в єврейському середовищі загалом щодо національної мови – їдиш чи іврит, лише ускладнювали розв'язання мовної проблеми. Ці розбіжності в поглядах частково перешкождали консолідованій діяльності послів щодо захисту освітніх прав власного населення. Однак попри відсутність в єврейському політикумі єдиного бачення вирішення освітнього питання, єврейські парламентарі, заручившись підтримкою німецьких послів та представників польських лівих сил у сеймі, вимагали прийняття узгодженого з меншинами освітнього законодавства, розбудови непольських навчальних закладів,

<sup>57</sup> SU. Spr. sten. z 303 pos. 5 maja 1922 r. Łam. 40–42, 47.

<sup>58</sup> Ibid. Łam. 74, 79–81, 99; Szablicka-Żak J. Szkolnictwo i oświata... S. 140–141.

<sup>59</sup> Rudnicki S. Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej. S. 100.

припинення утравкізації та ліквідації шкільництва меншин, переслідування учителів української, білоруської, німецької та єврейської національностей. Використовуючи парламентську трибуну для захисту освітніх інтересів виборців, своє головне завдання єврейські парламентарі вбачали у забезпеченні євреям основних освітніх і мовних прав, гарантованих внутрішнім законодавством і міжнародними договорами.

## REFERENCES

1. Adamski, S. (1921). *Szkola wyznaniowa czy mieszana*. Poznań: Księgarnia Społeczna [in Polish].
2. Aleksievets, L. M. (2006). *Polscha: utverzhennia nezaleznoi derzhavy, 1918–1926*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
3. Apenziak, J. (1923, Sierpień 5). XIII Kongres Syjonistyczny i sprawa palestyńska. *Nasz Przegląd*, 131 [in Polish].
4. Bacon, G. (1989). Agudat Israel in Interwar Poland. In Y. Gutman, E. Mendelsohn, J. Reinharz, Ch. Shmeruk (Eds.), *The Jews of Poland between Two World Wars* (pp. 23–24). Hannover; London: University Press of New England [in English].
5. Brzoza, Cz., & Sowa, A. L. (2006). *Historia Polski 1918–1945*. Kraków: Wydawnictwo Literackie [in Polish].
6. Dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego. (1918). *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, 18 (46), 109–129 [in Polish].
7. Dekret w przedmiocie powołania do Sejmu Ustawodawczego Polaków, którzy w 1918 r. posiadali mandat poselski do parlamentu Rzeszy Niemieckiej. (1919). *Dziennik Praw Państwa Polskiego*, 14, 193 [in Polish].
8. Fałowski, J. (2000). *Parlamentarzyści mniejszości niemieckiej w Drugiej Rzeczypospolitej*. Częstochowa: Wydawnictwo WSP [in Polish].
9. Halpern, L. (1933). *Polityka żydowska w Sejmie i Senacie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1931*. Warsaw: Drukarnia Techniczna Spółka Akcyjna [in Polish].
10. Hartglas, A. (1918). *Zasady naszego programu politycznego w Polsce. Referat odczytany na 3-ej konferencji syjonistycznej w Warszawie w listopadzie roku 1917*. Warsaw: Drukarnia «Współczesna» [in Polish].
11. Hauser, P. (2014). *Przedstawiciele mniejszości niemieckiej w parlamencie II Rzeczypospolitej*. Warsaw: Wydawnictwo Sejmowe [in Polish].
12. Hon, M. M. (2014). Działalność żydowskich politycznych partii na zachodnioukraińskich ziemiach u kontekście politycznych procesów początku XX stulecia. In *Żydowska nacjonalna wspólnota w kontekście integracji ukraińskiego społeczeństwa: monografia* (pp. 43–67). Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
13. Kerzhner, A. (2005). Tradycja i obecność żydów Ukrainy. In L. Finberh & V. Liubchenko (Eds.), *Narys z historii i kultury żydów Ukrainy* (pp. 275–299). (3d rev. ed.). Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
14. Mendelsohn, E. (1992). *Żydzi Europy Środkowo-Wschodniej w okresie międzywojennym* (A. Tomaszewska, Trans.). Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN [in Polish].
15. Program syjonistycznej partii ortodoksów «Mizrachi». (1925). In A. Bełcikowska, *Stronnictwa i związki polityczne w Polsce: charakterystyki, dane historyczne, programy, rezolucje, organizacje partyjne, prasa, przywódcy: dodatek: polityczne związki młodzieży w Polsce w 1925 r.* (pp. 493–494). Warsaw: Dom Książki Polskiej [in Polish].

16. Romantsov, R. (2013). Polityka oświatowa władz polskich wobec mniejszości żydowskiej w II Rzeczypospolitej. *Studia Żydowskie. Almanach*, 3 (3), 95–137 [in Polish].
17. Rudnicki, S. (2004). *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. Warsaw: Wydawnictwo Sejmowe [in Polish].
18. Szablicka-Żak, J. (1997). *Szkolnictwo i oświata w pracach Sejmu Ustawodawczego II Rzeczypospolitej*. Warsaw: Wydawnictwo Sejmowe [in Polish].
19. Tomaszewski, J. (1985). *Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918–1939*. Warsaw: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza [in Polish].
20. Turchak, O. V. (2014). Zakonodavchyi seim i Mala Konstytutsiia 1919 r. yak pershyi etap pobudovy nezalezhnoi Polskoi derzhavy. *Pravo i suspilstvo*, 6.2 (3), 33–38 [in Ukrainian].
21. Urbański, Z. (1932). *Mniejszości narodowe w Polsce*. Warsaw: Wydawnictwo «Mniejszości Narodowe» [in Polish].
22. Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o uposażeniu nauczycieli publicznych szkół powszechnych, inspektorów szkolnych i zastępców inspektorów szkolnych. (1920). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 65 (434), 1131–1135 [in Polish].
23. Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o uposażeniu nauczycieli, dyrektorów, inspektorów państwowych szkół zawodowych oraz seminariów dla nauczycieli szkół zawodowych. (1920). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 65 (435), 1135–1137 [in Polish].
24. Ustawa z dnia 31 marca 1922 r. o uposażeniu profesorów i pomocniczych sił naukowych w szkołach akademickich. (1922). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 28 (226), 411–412 [in Polish].
25. Żyndul, J. (2000). *Państwo w państwie? Autonomia narodowo-kulturalna w Europie Środkowowschodniej w XX wieku*. Warsaw: Wydawnictwo DiG [in Polish].

**Oksana RUDA**

*Doctor of Sciences in History*

*Senior Researcher at the*

*Department of Contemporary History*

*Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the*

*National Academy of Sciences of Ukraine*

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4361-8313>*

*e-mail: [oxana.ruda@gmail.com](mailto:oxana.ruda@gmail.com)*

## **EDUCATIONAL ISSUE IN THE ACTIVITIES OF JEWISH PARLIAMENTARIANS IN THE LEGISLATIVE SEJM OF THE POLISH STATE (1919–1922)**

Jewish ambassadors' activities in the Legislative Sejm (1919–1922) aimed at protecting and developing national schooling are analyzed. Emphasis is placed on Jewish deputies defending their voters' educational rights during parliamentary speeches, political debates, submissions, and interpellations. The ambassadors raised such important educational issues as the adoption of educational legislation agreed with national minorities, the development of non-Polish educational institutions of all types, the "utraquisition" and liquidation of minority schooling, and the persecution of Jewish, Ukrainian, Belarusian, and German teachers. There are differences in Jewish ambassadors' views on the interpretation of the place of Jews in Poland, approaches to determine the role of religion in education, the national language, and the medium of instruction

in educational institutions (Yiddish, Hebrew, Polish). Such differences partially hindered the consolidated activities of Jews to protect the educational rights of their people. It is noted that some of the parliamentarians supported the development of schools with Hebrew as the medium of instruction, others – Yiddish. At the same time, some advocated for religious schools and the rest for secular ones. Despite the lack of a unified vision of solving the educational issue among Jewish politics, Jewish parliamentarians, getting the support of German deputies and representatives of Polish left-wing political parties, used the parliamentary platform to protect the educational interests of electors. They joined in providing Jews with fundamental rights guaranteed by domestic law and international agreements, as well as in expanding the network of schools with Yiddish, Hebrew, or bilingual instruction.

*Keywords:* Legislative Sejm, educational issues, national schooling, Polish state, Jewish parliamentarians.



НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

# НОВІТНЯ ДОБА

**ВИПУСК 8**

Львів  2020

УДК 94(477)“19/20”

**Новітня доба** / гол. ред. Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. Вип. 8. 256 с.

У збірнику представлено дослідження з новітньої української та світової історії за період від Першої світової війни і до сьогодення. Наголошено на закономірностях й особливостях розвитку суспільно-політичних і націєтворчих процесів в Україні у контексті історії європейських народів, зокрема становища українського суспільства в умовах тоталітарних режимів. Розкрито особливості українського визвольного руху, воєнної історії, формування державних інституцій, роль культури у становленні громадянського суспільства, вивчення джерел та історичної біографістики.

**Contemporary era** / resp. ed. Mykhailo Romaniuk; I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine. Lviv, 2020. Issue 8. 256 p.

The collection presents studies on modern Ukrainian and world history from the First World War to the present. Emphasis is placed on the regularities and features of the development of socio-political and nation-building processes in Ukraine in the context of the European nations' history, in particular the position of Ukrainian society under totalitarian regimes. The features of the Ukrainian liberation movement, military history, formation of state institutions, the role of culture in the development of civil society, the study of sources and historical biography are revealed.

Рекомендувала до друку вчена рада  
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України  
(протокол № 9 від 3.12.2020 р.)

## ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

## РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голембійовська-Тобіаш Анета (Gołębiowska-Tobiasz Aneta), dr (Польща)

Дзєньковський Томаш (Dzieńkowski Tomasz), dr (Польща)

Красівський Орест Якубович, д.і.н., проф. (Україна)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Пасіцька Оксана Ігорівна, к.і.н. (Україна)

Патер Іван Григорович, д.і.н., проф. (Україна)

Руда Оксана Василівна, к.і.н. (Україна)

Сова Андрій Олегович, к.і.н., доц. (Україна)

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

Стасюк Олександра Йосипівна, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Трофимович Лілія Володимирівна, к.і.н., доц. (Україна)

Харук Андрій Іванович, д.і.н., проф. (Україна)

Цецик Ярослав Петрович, к.і.н., доц. (Україна)

ISSN 2409-434X

© Інститут українознавства  
ім. І. Крип'якевича НАН України, 2020

## **ЗМІСТ**

### **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ**

РУДА Оксана. Освітнє питання в діяльності єврейських парламентарів у Законодавчому сеймі Польської держави (1919–1922) . . . . .	3
ПАСИЦЬКА Оксана. «Свій до свого по своє»: сільськогосподарські виставково-ярмаркові заходи в Галичині у 20–30-х роках ХХ століття . . . . .	19
СЕНИЦЬКИЙ Віктор. Военна округа УПА «Говерля» в період німецької окупації (1943–1944) . . . . .	28
ЛУНЬО Євген. Народно-оповідна традиція про знищення польської колонії Пишівка весною 1944 року . . . . .	46
STASIUK Oleksandra. The nomination of candidates for deputies as a ritual element of soviet ostensible democracy . . . . .	77
ЛУЦЬКИЙ Олександр. Двадцятип'ятитомне видання творів Івана Франка: львівський внесок. . . . .	88
ПОПКО Сергій. Участь військовослужбовців Збройних сил України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки (1992–2018) . . . . .	122
KRASIVSKYI Orest, PASICHNYK VasyI. Dynamics of national identity formation in independent Ukraine . . . . .	134

### **ПОСТАТІ**

ПАТЕР Іван. Іван Крип'якевич і наддніпрянська політична еміграція: взаємини і співпраця (1910-ті–1930-ті роки). . . . .	150
ПОСІВНИЧ Микола. Міжнаціональні стосунки в публіцистиці Степана Бандери. . . . .	178

### **ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ**

СОВА Андрій. Іван Боберський і Листопадові події у Львові 1918 року . . . . .	185
ЗАЙЦЕВ Юрій. Шістдесятництво у контексті українського опозиційного руху 1960–1980-х років. . . . .	212

## ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

- РОМАНЮК Михайло. [Рец.]: Збірник джерел до біографії Романа Шухевича у міжвоєнний період. [на]: Роман Шухевич у громадсько-політичному житті Західної України 1920–1939 рр.: спогади, документи, світлини / упоряд. і відп. ред. Андрій Сова; Центр незалежних історичних студій. Львів: Априорі, 2019. 816 с. . . . . 239
- АРТИМИШИН Юлія. [Рец.]: «(Не)чорно-біла історія українсько-польського діалогу пам'яті». [на]: Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 368 с. . . . . 246